

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА КАТО КОМПЛЕКСНО-ИНТЕГРАТИВЕН ПРОЦЕС

д-р Николай Попов

Глобализацията е процес, протичащ на планетата и предизвикващ разнообразни мисли, чувства и преживявания, някои от които са противоположни по отношение на неговото значение за по-нататъшното развитие на човешкото общество. Безспорна е истината, че проявленията на глобализацията предизвикват т. нар. “производни” негови процеси, които се намират в тясна връзка и зависимост. Те се обуславят взаимно, поради което е необходимо да се разглеждат комплексно, т.е. като съставни части на едно цяло. От друга страна, тези процеси предизвикват непознати досега промени в цялостния живот на хората, както в планетарен, така и в регионален и локален мащаб, предопределящи и проявленията на разнообразни конфликти /икономически, социални, политически и културни /.

Процесът на глобализация е свързан със създаването на световен ред, който се детерминира от разнообразни промени. Въпреки тяхната противоречивост човечеството е поставено пред жизнената необходимост да преодолее досегашната затвореност. В това отношение глобализацията променя и пространствените характеристики на политиката, която има съществен принос при изграждането на цялостната структура на глобалната система. Като непреодолим процес в развитието на човешкия живот на планетата глобализацията предизвиква непознати досега промени по отношение на мисленето и представите за демокрация, национален суверенитет, идентичност и социална стратификация.

В науката понятието глобализация, което е свързано с нов тип човешки взаимоотношения, както на индивидуално така и на групово ниво, все още няма еднакво тълкуване. Същността и спецификата на глобализацията като процес не се възприемат еднозначно. Засега има твърде много доближавания, но и немалко разграничавания при тълкуването на понятията, свързани с този процес. Това до голяма степен се дължи на досегашния едностранчив подход при интерпретирането им. Така например някои от анализаторите подценяват политическите аспекти на глобализацията. Отделни учени се ограничават в историческия план за създаването на нови човешки взаимоотношения, като основно се

анализира техният генезис, без да разбират, че той също е свързан с определено политическо интерпретиране. Неслучайно Антъни Гидънс казва, че “с основание се отбелязва, че през последните години глобализацията е в центъра на повечето политически дискусии и икономически дебати.” /3, с. 34/.

Други от съвременните изследователи и анализатори на глобализацията все още я свързват с модерността, т. е. те смятат, че “в нея няма нищо ново”, а се проявяват само индикатори на нови перспективи. Мартин Олброу се противопоставя на тази теза и смята, че конфигурационните събития набелязват само епохи и периоди в тях. Той определя три периода в рамките на модерната епоха: ранна модерност /края на XV до средата на XVIII век/; висока модерност /до началото на XX век/; късна модерност /след началото на XX век/. Според него ранната модерност е свидетел на експанзията на Европа, на установяването на светската държавна власт и на автономизирането на науката. Високата модерност преживява индустриалната революция, изграждането на бюрократичната държава и имперската експанзия. Късната модерност е период на мобилизиране на масите, на капиталистическата корпорация и на западната доминация в света. /6, с. 41/

Промените, които се очертават в развитието на човечеството след средата на XX век, не могат да се определят като модерност, защото имат съвсем нова качествена характеристика и функционално значение. Именно затова терминът “глобализация” започва да се употребява широко както в различните научни области, така и в политиката. В тази връзка Антъни Гидънс отбелязва, че могат да се определят два полюса от мнения, като за едните “глобализацията е до голяма степен мит или в най-добрия случай е продължение на отдавна утвърдени тенденции”, а “на другия полюс са учени и политици, които казват, че глобализацията не само е реалност, но вече сериозно си е пробила път.” /3, с. 34/

Глобализацията е комплексен процес, широкообхватен, предизвикващ много полемики, но и определящ всеобхватните промени в нашето съвремие. Според Улрих Бек “глобализацията със сигурност е най-често употребяваната – погрешно употребяваната – и най-рядко дефинираната, вероятно най-неясната, най-мъглявата и най-влиятелната в политическо отношение /модна и ударна/ дума през последните, но и през идващите години“. /2, с. 42 /

Особено важно е да се анализират и прогнозираат отделните измерения на глобализацията, за да се придобие по-конкретна представа за нейната същност /икономическа, политическа, духовна, екологична, комуникационно-техническа и др./ . Всички те са свързани взаимно, но имат и своята относителна самостоятелност, която детерминира специфичната им характеристика.

Именно някои от измеренията на глобализацията дават основание да се смята, че тя “наранява” по своеобразен начин отделни държави в глобализацията се свят. Особено големи в това отношение са тревогите за националната идентичност и самостоятелност във вътрешната и външната политика. Според много от анализаторите суверенитетът на националните държави е сериозно застрашен от транснационалните корпорации, от влиянието на новите глобални актьори. Но при сегашното развитие на човечеството е невъзможно да се живее в рамките на пространствата, които имат националните държави с техните национални общества. Глобализацията предполага безграничност на разстоянията, “действие и /съвместно/ живеене отвъд разстоянията” /привидно разделени светове на национални държави, религии, континенти /2, с. 44/. Това в нашето съвремие не е трудно за осъществяване, защото съвременните средства за комуникация и транспорт нарушават досегашните граници на ежедневните действия. Интерактивната система на комуникация, глобалните електронни медии и средствата за интерконтинентален транспорт са кръгът от посредници на глобализацията. Те са инфраструктурата за персонални и групови иновационни реакции на глобалната епоха. /6, с. 215/

Свързването на глобализацията най-вече с денационализацията е ограничаващо и не дава възможност за пълен анализ на глобализационните процеси и следствията от тях. /2, с. 33/ Най-изявените привърженици на глобализацията като радикално нов феномен, каквито са Т. Фридман, Р. Кеохан, Дж. Най и др., смятат, че в процеса на глобализирането на света националната държава загубва постепенно своето значение, което означава, че политиките ще загубят ефективната си власт, което ще се проявява по различен начин в отделните райони на света. Кеничи Омае, автор на книгите “Свят без граници“ и “Краят на националната държава”, твърди, че след около двадесет години на мястото на изчезналата национална държава ще се появят т. нар. градове държави или държави региони. /5, с. 11/

Както в популярната, така и в научната литература понякога не се разграничават понятията “глобализация”, “глобален” и “глобалност”, които означават от своя страна специфичен процес, система и състояние, свързани с планетарни измерения на човешките взаимоотношения. За пръв път определението “глобален” се използва към края на XIX век. “Глобални заплахи”, “глобални комуникации”, “глобално управление” и др. са термини, навлезли в политическия диспут през 80-те години на XX век.

Една част от учените свързват глобализацията с нарасналото и определящо значение на световните пазари, за други тя е своеобразна американизация, трети използват понятието, за да опишат културна или

идеологическа реалност. Според Мартин Олброу “глобализацията се отнася до процеси, обединяващи хората в единно световно общество, глобално общество”. Развивайки идеята за глобалната епоха, той намира достатъчно основания за разграничаването на характеристиките на модернизацията от тези на глобализацията. Доминантна характеристика на глобализацията е глобалността. /6, с. 210/ За Олброу новата глобална епоха има различна характерна политика и това не е национализъмът, а глобализъмът, който в случая се изразява в “привързаност към ценности, които се позовават на глобалността, мобилизирайки общественото мнение и идентифицирайки сходно мислещи хора в пределите на целия свят.” /6, с. 216-217/

Улрих Бек диференцира словосъчетанията “световно общество” и “глобално общество”, т. е. прави разлика между тяхното съдържание. “Свят” в словосъчетанието “световно общество” означава различие, множественост, а “общество” – неинтегрираност, така че световно общество може да се схваща като множественост без единство”, пише Улрих Бек. /2, с. 27/ Отново според автора спорът за логиката на глобализацията, за една доминираща “логика” или за “комплексни мултикаузални логики”, “взривява хоризонта на значенията на думата “глобализация” поради това, че с нея често се свързват противоположни значения”. /2, с. 59/

Глобализацията означава, че икономическите, политическите, културните, екологичните и гражданските процеси трябва да се анализират в тяхната комплексност, т. е. цялостност, и във взаимната им зависимост. Васил Проданов съвсем основателно твърди, че “Глобалната система е свързана с устойчиви взаимовръзки между различните общества, държави, култури, които включват в себе си в една или друга степен цялата планета. При това предполага се, че промени в една част от системата допринасят за промени в други нейни части.” /8, с. 32/

Антъни Гидънс смята, че “глобализацията може да бъде определена като интензифициране на световните социални отношения, които свързват далечните локалности по такъв начин, че локалните събития се формират от събития, отдалечени на хиляди километри и обратно”. /6, с. 154/

Според Васил Проданов сложността на процеса на глобализация води до два основни начина на възприемането ѝ, или “глобализацията е мит, в нея няма нищо ново” и тя е друг термин за това, което досега се наричаше “интернационализация”, или глобализацията е “нещо радикално ново” /8, с. 33-35/. Особено внимание заслужава и твърдението на Роланд Робъртсън, че глобализацията се отнася не просто до обективни процеси на увеличаваща се взаимосвързаност, а до съзнателни и субективни въпроси, наречени обхват и плътност на усещането за света като едно

място. Според него “глобализацията като концепция означава както концентрацията на света, така и интензификация на съзнанието на света като цяло.” /9, с. 35/

Не може да се отмине и определението, което дава за глобализацията Дейвис Хелд, според който тя “може да се мисли като процес /или поредица от процеси/, който възплъщава една трансформация в пространствената организация на обществените отношения и сделки – оценявани съобразно тяхната екстензивност, интензивност, скорост и въздействия – пораждащи трансконтинентални или междурегионални потоци и мрежи на дейност, взаимодействия и упражняване на власт“ /9, с. 35/. Джеймс Митълман пък е твърде кратък, но убедителен в твърдението си, че “Глобализацията съкращава аспектите на времето и пространството в обществените отношения“ /9, с. 35/.

Посочените разсъждения по същността и спецификата на глобализацията отхвърлят тезата, че “глобализацията” е модифициран термин на “интернационализацията” или пък последен етап в досегашното развитие на световния капитализъм. Като феномен глобализацията е свързана със съвременните политически, икономически и културни реалности и включва качествени и количествени промени в цялостния живот на планетата, които се обуславят от постоянно нарастващите взаимодействия и взаимозависимости между неговите основни сфери /политика, икономика, култура/.

Именно интензификацията на взаимодействията и взаимозависимостите между различните обществени сфери ни дава основание да отхвърлим твърдението на някои анализатори на глобализацията, че тя има своеобразна деполитизираща магия. “В епохата на глобалността не се оповестява край на политиката, а се открива нейното ново начало”, казва Улбрих Бек /2, с. 199/. Досегашното подценяване на политическите аспекти на глобализацията е една от причините за големите трудности и неравномерности при нейното реализиране.

Глобализацията не е идеален процес и затова относно неговото тълкуване се сблъскват двете крайни гледни точки, представящи от своя страна глобализацията или като “западнизация”, “американизация” и съответно глобална комерсиализация, културна унификация, нов тип “колонизация” и т. н., или като процес, носещ само положителни характеристики като разпространението на човешките права, на либерално демократичните ценности, на свободния пазар, на пълна виртуална свобода и т.н. Естественото състояние на нещата се отразява и в този процес. Той носи своите положителни и отрицателни характеристики. Търсенето на субективно политическо действие като фундамент на глобализацията може да намери своето основание, но не

отхвърля обективността на процеса, неговата реалност. Някои автори намират достатъчно основания за негативността на глобализацията именно във вероятната посока, насоченост, идеологизиране и тенденциозно икономическо и идеологическо “колонизиране”, маскирано зад популистски мотиви. Върху основата от сериозно представени социални, екологични и общочовешки проблеми Ал. Зиновиев поставя идеята за надстроечна част от западната свръхцивилизация, която е “висш орган на управление на еволюционния процес, а също така и свръхвласт над образуващия се глобален “човешки мравуняк”. /4/

Съвсем основателно А. Недялкова отбелязва, че “процесът на глобализация в съвременните условия е асиметрия” /5, с. 198/. Анализирайки основните ефекти на глобализацията авторката подчертава положителните, в които включва неоспоримите “по-бърз достъп до световните ресурси и технологични новости, по-богат избор за индивидите на стоки и услуги, нарастване на възможностите на комуникациите, повишаване на ефикасността на транспорта, подобряване на количеството и характера на достъпа до информация при драстично намаляване на цените.” /5, с. 199/ Сред отрицателните ефекти А. Недялкова отбелязва “разпадане на глобалните модели на потребление и живот, ограничаване на националната икономическа и политическа независимост, уязвимост на националните икономики от ценови и производствени рецесии и асиметрия на ефектите – бързо разпространение на негативите и по-бавно на положителните ефекти.” /5, с. 200/

Глобализацията като процес не е тъждествен с унификацията, интернационализацията, макдоналдизацията, западнизацията, американизацията и т. н., въпреки че съдържа елементи на тези понятия. От този аспект ясно се забелязва отражението на процеса в материалната и духовната сфера. Именно реалността на това влияние е повод за многото интерпретации на процеса и неговото проникване в духовния и материалния живот на обществото. Безспорно е, че все още концепцията за глобализацията е спорна, защото няма научен консенсус за онези специфични обществени процеси, определящи нейната същност.

Задълбоченото анализиране и осмисляне на глобализацията дава основание да се очертаят нейните основни характеристики, които се изразяват в следното:

Първо. Глобализацията е нов феномен, който не бива да се унифицира с предходните процеси, свързани с развитието на човешкото общество /модерността, интернационализацията и др./, въпреки приемствеността на някои техни елементи.

Второ. Глобализацията е комплексно-интегративен процес, обхващащ обществени процеси, превръщащи човешките

взаимоотношения в състояние на глобалност, при която се засилва степента на взаимозависимост и интеграция.

Трето. Глобализацията формира глобални институционални структури с трансдържавен и транснационален характер. Тя спомага за създаването на съвсем нови или за модифицирането и мултиплицирането на съществуващи досега структури и дейности, чрез които се преодоляват традиционните географски, икономически, политически и културни граници.

Четвърто. Глобализацията е неравномерен процес, което “означава, че хора, живеещи в разни райони на света, са засегнати съвсем различно от тази гигантска трансформация на обществени структури и културни зони“ /9, с. 39/. Нейното протичане се детерминира от степента на развитие на държавите и тяхното политическо устройство, както и от различните начини на протичането му в отделните сфери на обществения живот.

Пето. Глобализацията е процес, при който поради широкото разпространение на обществените отношения, дейности, обмен на мисли, чувства и преживявания с помощта на средствата за масова комуникация се променя както колективната, така и индивидуалната идентичност на хората в цялата планета.

Шесто. Глобализацията е непреодолим динамичен процес, изразяващ се в разширяването и взаимодействието на икономическите, политическите, социалните и културни взаимоотношения между отделните региони и държави.

Седмо. Като процес на интензификация на връзките между човешките общности, индивиди и техните дейности, глобализацията притиска реалните властови субекти към противоречието на неолибералната, пазарната икономика и социалната политика. Това противопоставяне се отразява във всички сфери на обществения живот.

Тази характеристика на глобализацията е тясно свързана с най-неотложните проблеми на глобалното общество – новата усилваща се социална стратификация. Зигман Бауман съвсем основателно посочва като един от резултатите на процеса на глобализация и новото разделение между “глобални” и “локални”: “Някои от нас стават изцяло и наистина “глобални”, а някои са фиксирани в своята “локалност” – категория, която не е нито приятна, нито търпима в света, където “глобалните” задават тона и съставят правилата за играта на живота.” /1, с. 22/

В процеса на глобализация се оформят нови взаимоотношения на групово ниво между “стари” и “нови” актьори, като все по-ясно се вижда преплитането на различните видове отношения /политически, икономически, културни/. Националната държава все още е основен политически субект и актьор в международните отношения, но голяма

част от държавите са принудени да се съобразяват с новите актьори, защото глобализацията предизвиква процеси, които са извън контрола на отделните държави, както и на техните обединения, т. е. функциите им постепенно се модифицират.

Казаното дотук по отношение на глобализацията предопределя необходимостта от използването на комплексно-интегративния подход при изясняване на нейната същност и специфична характеристика, защото няма област от съвременното развитие на човешкото общество, която да не се засяга от нея.

Както вече беше подчертано, глобализацията е сложен, многостранен процес, свързан с разнообразие от промени в материалния и духовния живот на обществото. Съвсем основателно В. Проданов подчертава, че като многоизмерен процес тя “се разгръща в множество взаимосвързани помежду си области едновременно” /8, с. 45/, поради което е предмет на изследване от редица обществени и социални науки. Именно затова не може да се ограничава нейното проявление единствено в съвременното развитие на транснационалната икономика. Някои учени пък отдават по-голямо предимство на политическите, идеологическите, културните или на екологичните аспекти на глобализацията. Безспорно е, че едно от централните измерения на глобализацията е икономическото. Не можем да отречем, че основната сфера, с която тясно е свързан терминът “глобализация” е икономическата, но опитите понятието да се ограничи само в това измерение водят до неразкриване на неговите реални размери и въздействия.

Според Улрих Бек икономическото действие не трябва да предполага подчинение и превъзходство на икономиката над политиката, науката и културата /2, с. 186/, защото това са компоненти на глобализацията, които не могат да съществуват и функционират самостоятелно, а взаимно се допълват и образуват нейната цялостна структура. Именно затова е необходимо да се използват няколко подхода при анализирането на глобализацията като комплексно-интегративен процес, предопредели от неговата многоизмерност. М. Пиргова типологизира и охарактеризира някои от тях /7/.

Историческият подход е особено необходим за разкриване на генезиса на глобализацията като качествено нов процес в историята на човешкото общество, свързан със създаването на непознати, нефункциониращи досега човешки взаимоотношения в сферата на икономиката, духовната култура, социалния живот и политиката. Задълбоченото и обосновано прилагане на този подход спомага да се разбере истината, че глобализацията не бива да се определя като своеобразна съвременна, нова модерност, а е радикално нов процес, който според някои обаче е “друг термин” на интернационализацията.

Като съвсем ново комплексно явление, свързано с развитието на човешкото общество, глобализацията изисква разкриване на нейната същност и с помощта на философския подход. Именно чрез него се анализира обективната ѝ същност като жизнено необходим процес за понататъшното развитие на многостранните човешки взаимоотношения. Съвсем убедително звучи твърдението на В. Проданов, че при условията на глобализация “компресията на пространството и времето се извършва в такава степен, че почти всеки социален субект и общество губят своята традиционна идентичност и предходните социални групирания и форми на организация все по-трудно работят, че същевременно се извършва качествен скок във възприятията за нарастващата взаимозависимост, за това, че събитията в една част на света все повече въздействат върху хората и обществата далеч от тях” /8, с. 39/. Философският подход има своите проявления, когато се анализира и интерпретира глобализацията като цяло със свои съставни части, които не бива да се разглеждат като напълно самостоятелни, а като неразривно свързани помежду си. Игнорирането на този подход води от една страна до непознаване на новите качествени характеристики, проникващи в обществения живот, а от друга – до създаване на противоречия между икономическите, социалните, културните, екологичните и политическите фактори при условията на глобализация.

Неразривно свързан с предходните аспекти при анализирането на глобализацията като радикално нов феномен е икономическият подход, който спомага да се разбере, че икономическата сфера е структуроопределяща, основна характеристика на глобализацията. Наистина, глобалното движение в нашето съвремие на капитали и информация “променя възприятията за време и пространство” /8, с. 39/. Сегашните промени в цялата планета с помощта на мощни информационни технологии могат не само да се наблюдават, но и да оказват неизмеримо влияние.

Информационно-технологичният подход е особено важен, защото както икономическите и социалните, така и политическите процеси, свързани с глобализацията, имат за предпоставка и функционират с помощта на технологиите. В глобалния свят най-широко разпространени и динамични са потоците на информацията и технологиите. Тяхното увеличаване в непознати темпове и размери оказва голямо въздействие върху всички сфери на човешкия живот /политика, икономика и култура/. При съвременните условия на глобализация е налице истинска революция в технологиите и най-вече в средствата за масова комуникация, която има една от водещите роли при развитието на съвременните процеси. Съвсем основателно М. Пиргова твърди, че информационните технологии се явяват не само фон, но и съдържание на глобалната реалност,

реализираща капиталовия пазар като глобален. “В политически план – казва авторката – глобализацията като световен пазар и световни технологии се вижда като победа на либерализма над лявата част от политическия спектър и социалността в политическите отношения“ /7/.

Не може да се направи пълна характеристика на глобализацията като многоизмерим процес, ако се игнорира политическият подход, защото тя протича при съвсем нови политически взаимоотношения между държавите и техните политически съюзи. Т. нар. “глобален свят” си има своето политическо моделиране, което включва всички измерения на глобализацията. То се отличава съществено от традиционните политически модели на взаимоотношения между отделните държави и техните политически структури. Именно при тази своеобразна световна политическа ситуация протича глобализацията като непреодолим процес, свързан с по-нататъшното развитие на човечеството.

Използвана литература:

1. Бауман, З. Глобализацията. Лик, С., 1999.
2. Бек, У. Що е глобализация?, С., 2002.
3. Гидънс, А. Третият път. С., 1998.
4. Зиновиев, А. Глобалният “човешки мравуняк”. Ново време, бр. 11, ноември 2005. (www.novovreme.com)
5. Недялкова, А., З. Бауман, Д. Филипов. Глобализъм, регионализъм и антиглобализъм. С., 2005.
6. Олброу, М. Глобалната епоха, Държавата и обществото отвъд модерността. С., 2001.
7. Пиргова, М. За формиране на политологичен подход към глобалните процеси. Ново време, брой 12, декември 2005. /www.novovreme.com/
8. Проданов, В. Глобалните промени и съдбата на България. Изд. Христо Ботев, С., 1999.
9. Стегър, М. Глобализация. С. 2005.